

Araştırma Makalesi

www.ziraat.selcuk.edu.tr/ojs
Selçuk Üniversitesi
Selçuk Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi
26 (2): (2012) 55-62
ISSN:1309-0550

Türkiye’de Yağlı Tohumlar Üretiminde Uygulanan Destekleme Politikalarının Ayçiçeği Ekim Alanları ve Üretici Refahı Üzerine Etkisi¹

Arif SEMERCİ^{2,5}, Yalçın KAYA³, İbrahim ŞAHİN⁴, Nesrin ÇITAK⁴

² T.C. Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, Kocaeli/Türkiye

³ Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü, PK:16, 22100, Edirne/Türkiye

⁴ Trakya Birlik Genel Müdürlüğü, Edirne/Türkiye

(Geliş Tarihi: 20.12.2010, Kabul Tarihi: 12.03.2012)

Özet

Ayçiçeği, Türkiye'nin önemli yağ bitkilerinden olup, tarımsal destekleme sisteminde fark ödemesine esas ürünlerden biridir. Bölgede üretilen ayçiçeği, Türkiye yağlık ayçiçeği üretim miktarının %65'ini oluşturması nedeniyle Trakya üreticisinin en önemli gelir kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Trakya'daki tarım işletmelerinde alan bazlı destekler ile fark ödeme desteğinin üretici gelirine yansımaları incelenmiştir. Yapılan çalışmada; ayçiçeği alım fiyatı ile ekim alanı ve üretim miktarı arasında bir ilişki bulunmadığı, ayçiçeğinde uygulanan fark desteklerinin de ekim alanları ve üretim miktarı üzerinde bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada, üreticilerin ayçiçeği fark ödeme destek birim fiyatı ve piyasada oluşan alım fiyatı konusundaki memnuniyetsizliğin önemli boyutlarda olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda, fark ödeme desteği ve alan bazlı desteklerin ayçiçeği GSÜD'de %36, Brüt Gelirinde ise %101 oranında artış sağladığı saptanmıştır. Üretici refahında sağlanan bu gelişmenin daha stabil hale getirilebilmesi ve sürekliliğinin sağlanabilmesi, birim alandan elde edilen ayçiçeği gelirinin münavebeye girdiği buğday gelirine eş düzeyde tutulmasıyla mümkündür. Bu nedenle çalışmada, ayçiçeği alım fiyatının (fark destek birim fiyatı ve Trakya Birlik alım fiyatı) belirlenmesinde, eşik olarak 2,5 düzeyindeki ayçiçeği/buğday paritesinin dikkate alınması önerilmiştir. Belirtilen eşik düzeyi korunduğu takdirde, bölge üreticisinin ayçiçeğine yönelmesi konusunda olası bir ivme kazanması beklenilebilir.

Anahtar Kelimeler: Ayçiçeği, Tarımsal Destekler, Tarımsal Gelir, Üretici Refahı.

The Effect of Subsidizing Policy in Oil Crops Production over Sunflower Planted Areas and Producer Welfare in Turkey

Abstract

Sunflower is one of the important oil crops and one of the main crops in agricultural subsidizing system in Turkey. It is one of the main incomes of farmers in Trakya region as a received rate 65% from sunflower production of Turkey. The reflections of subsidies based on areas and the production price on producer incomes in the agricultural enterprises in Trakya region was analyzed in this research. There were no relationships among sunflower product price, planted area and production as well as it could be concluded that no effect of price subsidy on sunflower planted area and production in the research. Additionally, sunflower producers mentioned that they were not highly satisfied for subsidy amount and product price.

Based on the study results, these subsidies on area and price supplied an increase about 36% Gross Production Value and 101% Gross Profit in sunflower. To bring a stable level of this improvement on producer welfare and to provide of sustainability, it is possible that sunflower revenue per area should be same level with wheat income which is the main crop in rotations system. Therefore, to determine of sunflower product price (Trakya Birlik announced price + subsidy price), 2,5 rate as sunflower/ wheat parity was proposed as threshold price. If this threshold level is considered kept, it could be expected that region producers could go towards possibly to plant sunflower.

Key Words: Sunflower, Agricultural Subsidies, Agricultural Income, Producers' Wealth.

Giriş

Ayçiçeği, soya, kolza, yerfıstığı ile beraber dünyada en fazla yağ elde edilen tek yıllık dört bitkiden biridir (Sencar ve ark., 1991). 20'den fazla kullanım alanına sahip olan ayçiçeği, aynı zamanda enerji ihtiyacının karşılanması amacıyla etanol ve biyodizel üretiminde de kullanılmaktadır (Pimentel ve Patzek, 2005). Tür-

kiye, 2009 yılı üretim verilerine göre dünya ayçiçeği üretiminde ilk on ülke arasında yer almaktadır ve dünya ayçiçeği ekim alanının %2,45'ini ve üretim miktarının da %3,30'unu oluşturmaktadır (Anonymous, 2010a).

Ayçiçeği Türkiye'nin önemli yağ bitkilerinden olup, bitkisel yağ üretiminin yaklaşık olarak %55'ini oluş-

¹Makale, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nca desteklenen "Ayçiçeği Tarımında Verimlilik ve Destekleme Politikalarının Etkinliğinin Belirlenmesi (TAGEM 08/AR-GE/6)" projesi kapsamında hazırlanmıştır.

⁵Sorumlu Yazar: arifsemerci69@gmail.com

turmaktadır (Özçelik ve Fidan, 2003). Yüksek tarımsal potansiyeline rağmen, Türkiye'nin ayçiçeğinde kendine yeterlilik oranı %46,60'dır (Anonymous, 2010b). Mevcut bitkisel yağ talebinin karşılanabilmesi amacıyla Türkiye, 2008 yılında bitkisel yağ ve yağlı tohumlarda 3 milyar ABD\$ dış alım yapmıştır (Anonymous, 2009a).

Türkiye'de tarımsal üretimin artırılmasına yönelik uygulamalar Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı kanalıyla yürütülmektedir. Özellikle 2000'li yılların başından itibaren arz sıkıntısı çekilen ürünlerde artış sağlanması amacıyla sertifikalı tohumluk kullanımı, mazot ve gübre desteklemesinin yanında fark ödeme (prim ödeme) uygulaması da yürütülen tarımsal destekleme çalışmalarında önemli unsurları oluşturmaktadır. Ancak bu uygulamaların Türkiye'de üreticinin tarımsal gelirine ne ölçüde yansıdığı ve tarımsal üretimi ne yönde etkilediğinin belirlenmesine yönelik yeterli derecede çalışma bulunmamaktadır.

Dünyada ve Türkiye'de ürün maliyetlerinin belirlenmesi ve tarımsal destekleme sistemlerinin üretici gelirineline etkisi üzerine yapılmış bazı araştırmalar bulunmaktadır. Tarım alanındaki desteklere ayrıntılı olarak bakıldığında alt sektörler ve ülkeler arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Yapılan birçok araştırmaya göre geliri daha fazla olan ülkeler tarım sektörünü daha yüksek oranda desteklemektedirler (Bale ve Lutz, 1981; Anderson ve Hayami, 1986; Krueger ve ark., 1998). Tarım ürünlerinin bu ülke vatandaşlarının bütçelerindeki paylarının nispeten düşük olması, tüketicilerin yüksek fiyatlara karşı daha az duyarlı olmaları sonucunu doğurmuştur. Tüketim talebi daha az esnek olunca fiyatların yükselmesi sonucunu doğuran korumacı düzenlemeler politik olarak daha katlanabilir olmaktadır. Ancak tek başına kişi başına gelir seviyesi tarım destekleri konusunda ülkeler arasındaki farkları açıklamaktan oldukça uzaktır. Nispeten homojen özelliklere sahip OECD ülkelerinde bile önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin Yeni Zelanda çiftçilerinin gelirlerinin yaklaşık %3'ü korumacı politikardan, kalanı ise serbest piyasa dinamiklerinden kaynaklanırken bu rakam Norveç'te %69 Türkiye'de %20 ABD'de ise %18'dir (Civan, 2010).

Tarım ekonomisi alanında yapılan bazı çalışmalarda tarımsal üretimin desteklenmesi ve desteklerin tarımsal üretim ile çiftçi refahına etkisi araştırılmıştır (Hennesy, 1998; Mayrand ve ark., 2003; Keeny, 2009). Dünyada ve Türkiye'de tarımsal desteklerin tarımsal üretim üzerindeki etkilerini tespit etmeyi amaçlayan çalışmalardan bazıları özet olarak aşağıda verilmiştir.

Norveç'te 1000 tarım işletmesinden derlenen verilerin kullanıldığı 'Theoretical Microeconomic Model'e dayalı çalışmada, tarımsal desteklerin girdi kullanımı ve elde edilen çıktı düzeyinde olumlu yönde etkisi bulunduğu sonucuna varılmıştır (Henningsen ve ark., 2009).

Çek Cumhuriyeti'nde yapılan bir araştırma sonucunda, ülke tarımının rekabetçi bir yapıya sahip olmasına rağmen, bazı Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında, düşük maliyetle birlikte tarımsal desteklerin de üretici gelirinde düşük bir paya sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmada, düşük orandaki destekleme düzeyinin tarımsal alanda rekabet gücünü zayıflattığı ve tarımda yenilenmeyi ve modernizasyonu zayıflattığı tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda, üretim tipindeki farklılığa göre uygulanacak desteklemelerin tarımsal üretim desenini etkileyebileceği sonucuna varılmıştır (Střeleček ve ark., 2009).

Ukrayna'da, 2010 yılında ciddi finans kısıtlarından dolayı destekleme ödemesi yapılamamıştır. Ancak, yapılan destekleme ödemelerinin ürün yetiştiriciliğine karar verme aşamasında etkisinin yok denecek kadar az olduğu görülmüştür (Murphy ve Artiushyn, 2010).

Şafak (1981) tarafından yapılan bir araştırmada Edirne ilinde 39 işletmede yapılmış 91 olduğu araştırma sonucunda ayçiçeği üretiminde toprak hazırlığı %30,80, hasat işlemleri %22,12, tarla kirası %20,62 ve girdi kullanımı %7,19 oranında pay almıştır.

Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü (2001) tarafından yapılan bir çalışmada ise Türkiye genelinde 23 bitkisel ürün veya ürün grubunun (Trakya'da Edirne ve Tekirdağ illerindeki ayçiçeği üreticiliğinin de dâhil olduğu) 20 ilde 3268 üretici ile yapılan anket uygulamasına dayalı çalışma sonucunda ürünlerin maliyet değerleri, brüt ve net kâr düzeyleri belirlenmiş ve analiz edilmiştir. Proje kapsamında Trakya'da yapılan çalışmada ayçiçeği maliyet unsurunun %31,18'ini tarla kirası, %30,97'sini toprak hazırlama, %29,50'sini bakım işleri ve %8,35'ini de hasat ve harman giderlerinin oluşturduğu tespit edilmiştir.

Bitkisel Yağ Sanayicileri Derneği tarafından yayınlanan bir çalışmada, Türkiye'de yağlı tohumlarda üreticilere ödenmekte olan pirim desteklerinin ödenmemesi halinde, ayçiçeği üretiminin 2010-2013 döneminde yıllık ortalama %6 oranında azalacağı öngörülmüştür. Ayçiçeğinde üreticilerin eline geçen satış gelirinin %20 yükselmesi durumunda bir yıl sonraki ayçiçeği üretiminde %10 dolayında bir artış olacağı tahmininde bulunulmuştur. Çalışmada, özellikle fark desteklerinin (prim ödemeleri) verilirken, birbiriyle ekim alanında rakip olan ürünlerin üretim maliyetinin ve dekara getirisinin (oransal ve mutlak) dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir (Koç, 2005).

Bayramoğlu ve ark. (2005) tarafından Tokat İlinde yapılan bir çalışmada ayçiçeği, buğday, soğan ve şekerpancarı bitkilerinin üretim maliyetleri hesaplanmıştır. Ürünler arasında dekara maliyeti en yüksek ve aynı zamanda birim alana en yüksek kârı sağlayan ürün şekerpancarı olurken, ayçiçeğinde 2004 yılı GSÜD 192,26 TL/da, toplam masraf 139,33 TL/da ve net kâr ise 52,80 TL/da hesaplanmıştır.

Şahinöz ve ark. (2007) yapmış oldukları araştırmada ayçiçeğinin de dâhil olduğu bazı tarım ürünlerinde tarımsal destekleme politikası aracı olarak fark ödeme sisteminin uygulanabilirliği incelenmiş ve uygulanmakta olan sistemin iktisadi analizi yapılmıştır. Çalışmada kurumsal açıdan fark ödeme sisteminin etkin bir şekilde uygulanabilmesinin gerekli koşulları olarak bölgesel ürün borsalarının, vadeli işlem piyasalarının ve çiftçi kayıt sisteminin geliştirilmesi olarak belirlenmiştir. Çalışma sonucunda belirlenen kurumsal gerekliliklere ek olarak fark ödeme sisteminin ekonomik bakımdan bölgesel üretim maliyetleri ile verim farklılıkları gözetilerek uygulanması halinde Türk tarımında alternatif bir destekleme politikası aracı olarak kullanılabilirliği sonucuna varılmıştır.

Türkiye’de tarımsal desteklemeler kapsamında prim sistemi uygulamalarının etkilerinin araştırıldığı bir çalışmada, ayçiçeği üretim alanı ve ürün fiyatı arasında ürün fiyatından üretim alanına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle, ayçiçeği üretim alanlarının artırılmasında çiftçinin eline geçen fiyatların önemli düzeyde etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, ayçiçeği ürününde fark ödemesi (prim ödemesi) ve ürün fiyatı arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Araştırmada, ayçiçeğine yapılan prim ödemelerinin üreticileri piyasa fiyatlarına karşı korumada etkili olduğu tespit edilmiştir (Erdal ve Erdal, 2008). Üstün ise (2009) “tarım politikaları ve ayçiçeği” üzerine değerlendirmesinde ayçiçeği üretimine yönelik destek ve teşvik sistemlerinin yeterli ve etkili olmadığını bildirmektedir.

Trakya genelinde yapılan bir çalışmada ise 2008 yılında kuru şartlarda yetiştirilen ayçiçeğinde (prim desteği hariç tutulduğunda) net kâr -35,78 TL/da olup (maliyetin %27,02’sini girdi kullanımı, %26,25’ini toprak işleme ve ekim, %16,25’ini bakım ve %11,02’sini de hasat işleri oluşturmuştur), sulu şartlarda yetiştirilen ayçiçeğinde ise net kâr 20,76 TL/da olarak hesaplanmıştır (Anonymous, 2009b).

Türkiye yağlık ayçiçeği ihtiyacının yaklaşık %65’inin üretildiği Trakya’da yürütülen bu araştırmada yağlı tohumlar üretimin artırılması için uygulanan fark ödemesi destekleri ve alım fiyatının ayçiçeği ekim alanlarına etkisi incelenmiştir. Ayrıca araştırmada, ayçiçeği üretiminin artırılması amacıyla yapılan destekleme ödemelerinin üretici refahında meydana getirdiği değişim işletme büyüklükleri bazında ortaya konulmuştur.

Materyal ve Metot

Araştırmada kullanılan birincil veriler; Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illeri ile İstanbul ve Çanakkale illerinin Trakya kesiminde yer alan tarım işletmelerinden ayçiçeği üreten ve tabakalı tesadüfî örnekleme yöntemi ile belirlenen işletmelerden anket yoluyla elde edilmiştir. Örnekleme esas alınan yerleşim birimlerine ait veriler, araştırma alanındaki tarım il müdürlük-

leri ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Bitkisel Üretim Geliştirme Genel Müdürlüğü’nden temin edilmiştir. Çiftçi bazında ayçiçeği ekim alanlarına ait verilerin elde edilmesinde 2007 yılı “Yağlık Ayçiçeği Prim Destekleri” listelerinden faydalanılmıştır. Araştırmanın anket uygulaması ise 2009 yılı Ekim-Aralık döneminde tamamlanmıştır.

Örnekleme Kullanılan Metot

Yerleşim yerlerinde ve işletmelerde ayçiçeği üretimine ait ekim alanlarının normal dağılıma uymaması nedeniyle araştırmada; tabakalı tesadüfî örnekleme oluşturulan iki yöntemden Neyman Yöntemi’nin kullanılması uygun bulunmuştur (Çiçek ve Erkan,1996). Neyman Yöntemi; her tabakanın ortalaması ve varyansının ağırlıkları dikkate alınarak, tabakaların tamamı için tek bir örnek hacminin belirlenmesi esasına dayanmaktadır. Araştırmada kullanılan Neyman Yöntemi’ne ait eşitlik aşağıdaki şekilde formüle edilmiştir (Yamane, 1967).

$$n = \frac{\sum (N_h S_h)^2}{N^2 D^2 + \sum N_h (S_h)^2}$$

Formülde;

- n : örnek hacmi,
- N_h : h’inci tabakadaki birim sayısı (frekans),
- S_h : h’inci tabakanın standart sapması,
- N : toplam birim sayısı,
- D : d/z,
- d : ortalamadan belirli bir orandaki (%1-%5-%10) sapma,
- z : t- dağılım çizelgesinde (N-1) serbestlik derecesi ve belirli bir güven sınırına (%90-%95-%99 gibi) ait “t değeri”ni ifade etmektedir.

Araştırma alanında anket çalışması yapılan illerin ayçiçeği ekim alanı, ilçe sayıları ve uygulanan anketin dağılımı Tablo 1’de verilmiştir. Neyman Yöntemi’ne ait eşitlik kullanılarak yapılan hesaplama sonucunda; %95 güven aralığı ve %4 ortalamadan sapma ile belirlenen 53 yerleşim birimindeki işletmelerden, aynı güven aralığı ve %1 ortalamadan sapma ile tespit edilen 571 tarım işletmesinde anket çalışması yürütülmüştür.

Verilerin Analizinde Uygulanan Metot

Araştırma kapsamında, Türkiye’de ayçiçeği üretiminde uygulanan fark ödemesi desteklerinin (prim desteklemesi) bir sonraki üretim döneminde ayçiçeği ekim alanlarına ve üretim miktarına etkisi incelenmiştir. Bu amaçla, fark ödemesi destekli ve destekli olmayan iki fiyat baz alınarak, ekim alanları ve üretim miktarı arasındaki ilişki “korelasyon analizi” ile araştırılmıştır. Bu sebeple, Türkiye’de ayçiçeği üretim dönemleri, fark

ödemesi desteklemesiz (1988-1998 yılları) ve fark ödemesi desteklemeli (1999-2008) olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. 1988-1998 döneminde kukla değişken (dummy) "0", 1999-2008 yılları için de "1" alınmıştır. Bununla birlikte çalışmada, 1999 yılından

itibaren ayçiçeği alım fiyatı (prim desteklemesi dâhil) ile ayçiçeği ekim alanları ve üretim miktarı arasındaki ilişki de yine aynı yöntemle incelenmiştir. Korelasyon analizi ve önem düzeyinin tespitinde SPSS programı kullanılmıştır (Green, 2000).

Tablo 1: Araştırma Alanında Uygulanan Anket Sayısı ve İllere Göre Dağılımı

İl Adı	Ayçiçeği Ekim Alanı (ha)	Payı (%) (1)	Anket Uygulanan Toplam Yerleşim Birimi Sayısı (Kat Sayı) (2)	İlde Anket Uygulanan Yerleşim Birimi Sayısı [(1)*(2)]	İlde Uygulanan Anket Sayısı
Edirne	105.608,93	30,71	53	16	175
Kırklareli	69.547,46	20,23	53	11	116
Tekirdağ	140.403,54	40,83	53	21	233
İstanbul	15.599,32	4,54	53	3	26
Çanakkale	12.678,17	3,69	53	2	21
Arş. Al.(Toplam)	343.837,41	100,00	53	53	571

Kaynak: GTHB, BÜGGM, ÇKS Verileri, 2009.

Ayçiçeği Maliyetinin Belirlenmesinde Kullanılan Metot

Araştırmada, ayçiçeği desteklemelerinin (fark destekleri ve alan bazlı destekler) üretici refahına yapmış olduğu katkı da belirlenmiştir. Bu amaçla tarımsal gelirin belirlenmesinde kullanılan yöntemler aşağıda verilmiştir (Erkuş ve Demirci, 2007; Anonymous, 2009b).

Gayri Safi Üretim Değeri (GSÜD):

Değişen Masraflar Toplamı:

Sabit Masraflar:

Sermaye Faizi:

Genel İdare Giderleri:

Verim (ton/ha)*Ürün Satış Fiyatı (Desteklemeler Dahil/Hariç-USD/ton-)

Toprak İşleme Masrafları +Tohum +Ekim+ Gübre ve Gübreleme+ İlaç ve İlaçlama+ Hasat+ Taşıma + Döner Sermaye Faizi

Tarla Kirası + Genel İdare Giderleri

(Giderler Toplamı)*(Üretim Dönemi Faiz Oranı - 0,07-)

(Değişen Masraflar Toplamı)*0,03

Ayçiçeği üretim faaliyetinde değişen masraflar toplamının %3'ü genel idare giderleri olarak hesaplanmakla birlikte entansite derecesi yüksek olan işletmelerde bu oranı %7'ye kadar yükseltmek mümkün olabilmektedir (Kıral ve Kasnakoğlu, 1999). Yürütülen araştırmada, genel idare giderleri olarak ayçiçeğine ait değişen masraflar toplam değerinin %3'ü dikkate alınmıştır. Kira ile tutulan araziler için fiilen ödenen kira bedelleri ve mülk arazide ise alternatif kira bedelleri hesaba katılmıştır (Açıl, 1976). Döner sermaye faizi ise, değişen masraflara T.C. Ziraat Bankasının 2009 yılı için bitkisel üretim kredilerine uyguladığı faiz oranının yarısı (%7) uygulanarak hesaplanmıştır (Anonim, 2001b).

Araştırmada, işletmelerin ayçiçeği üretiminden elde ettikleri gelirin belirlenmesinde brüt gelir değerinden faydalanılmıştır. Bilindiği üzere brüt gelir, ürün karlılığının belirlenmesinde önemli göstergelerden biri olarak kabul edilmekte ve işletme planlaması açısından önem taşıyan bir kriterdir (Erkuş ve ark., 1995).

Girdi kullanımında üreticilerin fiilen kullandıkları gübre, ilaç, su ve sulama elektriği, tohum miktarları ve bunlar için ödedikleri bedeller esas alınmıştır. Makine masraflarının hesabında da yerel birim makine kiralari esas alınmış ve makine sürücülerinin ücreti uygulamadaki genel eğilimler nedeniyle makine ücretlerine dâhil edilmiştir (Güneş ve ark, 1988; Özçelik ve ark, 1998).

Brüt gelirin hesaplanmasında kullanılan formül aşağıda verilmiştir (Perin ve ark., 1976).

Brüt Gelir : GSÜD - Değişen Masraflar

Araştırma Sonuçları ve Tartışma

Ayçiçeğinde Fark Ödemesi İle Ekim Alanı ve Üretim Miktarı Arasındaki İlişki

Çalışmada, 1988-2008 yılları arasında, yağlık ayçiçeğinde fark ödemesi yapılan dönem (1988-1998) ile yapılmayan dönem (1999-2008) arasında, ayçiçeği ekim alanı ve üretim miktarı arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu amaçla fark ödemeleri yapılmayan dönem (1988-1998) için kukla değişken (dummy) olarak "0", fark ödemeleri yapılan dönem (1999-2008) için de "1" değeri kullanılmıştır.

Desteklemeye ilişkin kukla değişken ile ayçiçeği ekim alanları arasında korelasyon negatif yönlü olup, %5 düzeyinde önemli bulunmuştur. Desteklemeye ilişkin kukla değişken ile ayçiçeği üretim miktarı arasındaki

korelasyon yine negatif yönlü olarak bulunmasına rağmen, istatistiki açıdan önemsiz bulunmuştur (Tablo 2). Bu değerler ayçiçeği üretiminin desteklendiği dönem ile ayçiçeği ekim alanı arasında önemli derecede negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu durum, Türkiye’de destekleme öncesi dönemde (1988-1998 yılları arasında) ayçiçeğinde ortalama ekim alanının (627.773 ha) destekleme sonrası döneme göre (1999-2008) % 11,10’luk bir düşüşle 557.808 ha’ya gerilemesiyle açıklanabilir. Diğer bir ifade ile 1999 yılından itibaren uygulanmaya başlanan yıllık ayçiçeğinde fark ödemesinin, destekleme öncesinde görülen ayçiçeği ekim alanlarındaki gerilemeyi önlemede etkili ve yeterli olmadığı söylenebilir.

Tablo 2: Ayçiçeğinde Fark Ödeme Desteklemesi Yapılan ve Yapılmayan Dönemler İle Ayçiçeği Ekim Alanı ve Üretim Miktarı Arasındaki İlişki

Değişkenler	Kriterler	Kukla Değişken
Ayçiçeği Ekim Alanı (ha)	Korelasyon	-,529(*)
	Önem Düzeyi*	,014
	Gözlem Sayısı	21
Ayçiçeği Üretim Miktarı (ton)	Korelasyon	-,075
	Önem Düzeyi	,748
	Gözlem Sayısı	21

*: İlişki %5 düzeyinde önemlidir.

Araştırma kapsamında, “Fark Ödemesi Destek Uygulaması”na üreticilerin bakış açısı ve beklenti düzeyleri de incelenmiştir. Araştırma alanındaki üreticilerin %97,25’i (536 işletme) Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’na uygulanmakta olan “Fark Ödemesi Destekleri”nin devam etmesi yönünde görüş bildirmiştir. 2009 yılı ürünü yıllık ayçiçeğinde işletmelerin %69,52’sinin (390 işletme) fark desteği birim fiyatı için beklentisi 20,17 cent/kg yönünde olmuştur. Ancak, açıklanan fark ödemesi desteği birim fiyatı üretici beklentisinin %30 altında (14,12 cent/kg) gerçekleşmiştir. Bu durum, uygulanan ankette işletme sahiplerinin %63,06’sının ayçiçeği fark destek birim fiyatını yetersiz bulmasıyla da ortaya konulmuştur.

Ayçiçeği Alım Fiyatı İle Ekim Alanı ve Üretim Miktarı Arasındaki İlişki

Ayçiçeği alım fiyatları ile ayçiçeği ekim alanı ve üretim miktarı arasında ilişki 1999-2008 yılları arasındaki zaman serisi verileri kullanılarak incelenmiştir (Tablo 3). Ayçiçeği alım fiyatı ile ayçiçeği ekim alanları arasında korelasyon katsayısı (-0,509), istatistiki açıdan önemli bulunmamıştır (0,133). Ayçiçeği alım fiyatı ile ayçiçeği üretim miktarı arasındaki korelasyon katsayısı da (0,358) istatistiki açıdan önemli bulunmamıştır (0,309). Bu değerler ürün alım fiyatının, ayçiçeği ekim alanlarında ve üretim miktarında istatis-

tikî açıdan bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Bu duruma sebep olabilecek ve tarımın doğal yapısından kaynaklanan teknik ve ekonomik bazı sebepler bulunabilir. Bunların başında ayçiçeğinin münavebeye girdiği ürünlerle rekabet edebilme gücü gelmektedir.

Tablo 3: Ayçiçeği Alım Fiyatı İle Ekim Alanları ve Üretim Miktarı Arasındaki İlişki

Değişkenler	Kriterler	Alım Fiyatı (ABDS/kg)
Ayçiçeği Ekim Alanı (ha)	Korelasyon	-,509
	Önem Düzeyi	,133
	Gözlem Sayısı	10
Ayçiçeği Üretimi (ton)	Korelasyon	,358
	Önem Düzeyi	,309
	Gözlem Sayısı	10

Trakya’da ayçiçeğiyle münavebeye giren en önemli ürün buğdaydır. Buğday bitkisinin üst üste ekilmesi halinde, bu üründe çeşitli hastalık ve zararlıların ortaya çıkma sıklığı artmakta ve verimde önemli derecede kayıplar yaşanmasına neden olmaktadır. Buğdayla münavebeye giren ayçiçeği ise yetiştirme tekniği açısından buğdaya göre toprağı daha az yormakta ve çapa bitkisi olma özelliğiyle de toprağı bir sonraki üretim dönemine, diğer bitkilere göre daha iyi şartlarda bırakmaktadır.

Ayçiçeği, Trakya’nın iklim şartlarına uygun bir bitki olması ve pazarlama şartlarında da önemli bir sıkıntı yaşanmaması nedeniyle, getirisi diğer ürünlere göre daha az olmasına rağmen, üreticiler tarafından teknik tarım koşullarının bir gereği olarak tercih edilebilmektedir. Bu nedenle, üreticiler işletme planlaması yaparken üretim alanlarında belirli oranda ayçiçeği üretimine de yer vermek durumunda kalmaktadırlar. İşletme sahiplerinin genelde üretim desenine bakış açısının değişmemesi nedeniyle ürün deseninde ayçiçeğine ayrılan payda da bir değişiklik görülmemektedir. Araştırma alanında meydana gelen bu kalıplaşmış yapı (üretim deseni), ayçiçeği alım fiyatı (dolayısıyla da getirisi) ile ekim alanı ve üretim miktarı arasındaki ilişkinin zaman içinde duyarsızlaşmasına (anlamsızlaşmasına) neden olabilmektedir.

Araştırma alanında üreticilerin ayçiçeği alım fiyatına bakış açıları ve beklenti düzeyleri incelendiğinde, memnuniyetsizlik düzeyinin yüksek düzeyde olduğu göze çarpmaktadır. Araştırmada, ayçiçeği üreticilerinin %62,83’ü (359 kişi) 2009 yılı ayçiçeği ürününe verilen fiyatın (alım fiyatı ve fark desteklemesi dâhil) 84,05 cent/kg düzeyinde olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Fakat 2009 yılı ürünü ayçiçeğinde oluşan fiyat (fark desteği dâhil) 64,55 cent/kg ile üretici beklentisinin %23,20 altında gerçekleşmiştir.

Araştırmada, ayçiçeği ekim alanları ile ayçiçeği/buğday paritesi arasında istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir (Semerci, 2006). 1991-2009 yılları arasındaki ayçiçeği/buğday paritesi incelendiğinde, 1991-1998 yılları arasında paritenin ayçiçeği lehine (ortalama eşik 2,51), 1999-2009 yılları arasında ise buğday lehine (ortalama eşik 2,23) gelişme gösterdiği görülmektedir. Diğer bir ifade ile paritenin özellikle 2,5'in altında seyretmesi, ayçiçeği ekim alanlarında daralmaya neden olmaktadır. Bu sebeple, ayçiçeğinin bölgede üreticiler için daha cazip hale gelebilmesinde, ayçiçeği alım fiyatının belirlenmesinde, ayçiçeği/buğday paritesinin 2,5-3 aralığında tutulması önemli bir rol oynayacaktır.

Ayçiçeği Üretiminde Uygulanan Tarımsal Desteklerin Üretici Refahına Etkisi

Bu bölümde, işletmelerden elde edilen veriler yardımıyla birim alandaki (ha) desteklemeli ve desteklemesiz ayçiçeği geliri hesaplanmış ve işletme büyüklüğü bazında GSÜD ve Brüt Gelirde meydana gelen değişim incelenmiştir.

İşletme büyüklükleri dikkate alındığında, ayçiçeği verimi 1,691 ton/ha ile 1,859 ton/ha arasında değişiklik göstermektedir. İşletme ortalamasına göre verim ise 1,773 ton/ha olarak tespit edilmiştir. Trakya Birlik alım fiyatı referans fiyat olarak kabul edildiğinde

işletmeler arasında ortalama GSÜD 894,24 ABD\$/ha, Değişen Masraflar 575,54 ABD\$/ha, Brüt Üretim Değeri ise 318,70 ABD\$/ha olarak hesaplanmıştır (Tablo 4).

Araştırma alanında ortalama verim üzerinden (1,773 ton/ha) ve yağlı tohumlar desteklemeleri kapsamında yapılan ödemeler dikkate alındığında, ayçiçeğinde GSÜD hektar başına %36,28'lik bir artışla 1.218,42 ABD\$ ulaşmaktadır. Tarımsal üretimde işletme planlamasının temel unsurlarından biri de tarımsal faaliyet unsurlarına ait brüt üretim değeridir. Destekleme ödemeleri sayesinde ayçiçeği brüt geliri %101,83 oranında artış göstererek 642,88 ABD\$/ha düzeyine yükseltmektedir. İşletme büyüklükleri dikkate alındığında, 20 ha ve üzerinde ayçiçeği üreten işletmelerde hem ortalama verim değerinin hem de birim alana faydalanılan destek tutarının diğer işletmelere oranla daha düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. Bu durum, en üst düzeyde yer alan işletme grubunda ayçiçeği brüt gelirinin diğer gruplara oranla daha alt düzeyde kalmasına neden olmuştur. Bununla birlikte araştırma sonucunda elde edilen önemli bir sonuçta, birim alana elde edilen en yüksek brüt gelirin en küçük işletme grubundan elde edilmiş olmasıdır. Bu sonucu oluşturan temel neden ise, bu grupta yer alan işletmelerin diğer işletme gruplarına göre yüksek verim düzeyinde ve daha düşük masrafla üretim yapmış olmalarıdır.

Tablo 4: Araştırma Alanındaki İşletmelerde Ayçiçeğinde Destekleme Ödemelerinin İşletme Büyüklüğü Bazında Üretici Refahına Etkisi

Kriterler	İşletme Büyüklükleri					Ortalama
	< 1,9 ha	2,0-4,9 ha	5,0-9,9 ha	10,0-19,9 ha	> 20,0 ha	
Desteklemeler Hariç						
İşletme Sayısı (adet)	45	155	191	131	49	571
Alan (ha)	54,75	498,8	1.253,30	1.686,50	1.856,40	5.349,75
Üretim (ton)	100,49	927,21	2.255,29	3.064,89	3.139,20	9.487,08
Verim (ton/ha)	1,835	1,859	1,8	1,817	1,691	1,773
Fiyat (ABD\$/ton)	504,27	504,27	504,27	504,27	504,27	504,27
GSÜD (ABD\$/ha)	925,34	937,44	907,69	916,26	852,72	894,07
Değişen Masr.(ABD\$/ha)	563,71	592,55	573,86	585,36	563,57	575,54
Brüt Üretim Değeri (ABD\$/ha)	361,63	344,89	333,83	330,90	289,15	318,53
Desteklemeler Dahil						
Gübre Desteklemesi (ABD\$/ha)	36,98	36,98	36,98	36,98	36,98	36,98
Mazot Desteklemesi (ABD\$/ha)	36,98	36,98	36,98	36,98	36,98	36,98
Prim Dest.(ABD\$/kg)	0,14	0,14	0,14	0,14	0,14	0,14
Fiyat (Alım Fiy.+Prim Destekl.) (ABD\$/kg)	0,65	0,65	0,65	0,65	0,65	0,65
Dest. Tutarı (ABD\$/ha)	333,09	336,45	328,04	330,53	312,71	324,35
GSÜD (ABD\$/ha) + Dest. Tutarı (ABD\$/ha)	1.258,43	1.273,89	1.235,73	1.246,79	1.165,43	1.218,42
Değişen Masr.(ABD\$/ha)	563,71	592,55	573,86	585,36	563,57	575,54
Brüt Üretim Değeri (ABD\$/ha)	694,72	681,34	661,87	661,43	601,86	642,88
Destekl. Brüt Üretim Değer. Payı (%)	47,95	49,38	49,56	49,97	51,96	50,45

Desteklemeler dâhil edilerek hesaplanan “Yeni Ayçiçeği Brüt Üretim Değerinde” desteklemelerin payı ise %50,45'tir. Elde edilen bu oran, ayçiçeği üretiminde hem brüt gelirden hem de GSÜD üzerinde destekleme ödemelerinin önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Konu ile ilgili yapılan bazı çalışmalarda, destek-

leme ödemelerinin (fark destekleri ve alan bazı destekler), ayçiçeği üretimini doğrudan etkilememesine rağmen, piyasada ayçiçeği alım fiyatının daha sağlıklı bir şekilde oluşmasında ve çiftçi geliri üzerinde önemli bir rol oynadığını ve destekleme ödemelerinin kaldırılması durumunda ayçiçeği üretiminde mutlak azalış

görülebileceğini ortaya konulmuştur (Erdal ve Erdal, 2008; Koç, 2005).

Sonuç

Tarım, günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkelerde doğal yapısı gereği (sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel nedenlerden dolayı) desteklenmek durumunda olan sektörlerden biridir. Türkiye de tarımsal üretimin desteklenmesine özellikle 2000'li yılların başından beri özel önem verilmektedir. Türkiye'de üreticilere yapılan tarımsal destekler, toplam tarımsal üretim değerinin yaklaşık olarak %6'sını oluşturmaktadır. Bu durum, şu an itibarıyla "Kırmızı Kutu" dâhilindeki fark destekleri ve alan bazlı destekleme araçlarının kullanılması ve "de minimis" kuralına uyulması nedeniyle ülke için bir sıkıntı oluşturmamaktadır.

Türkiye, bitkisel yağ ve yağlı tohumlarda net ihracatçı ülke konumundadır ve arz açığı ithalat yoluyla kapatılmaya çalışılmaktadır. Diğer yandan ise, "Tarım Havzaları Üretim ve Destek Modeli" ile ülkenin tarımsal potansiyeli değerlendirilerek, yağlı tohumlar üretimi artırılmaya çalışılmaktadır.

Yürütülen araştırma, Türkiye'de uygulanan fark ödeme desteklerinin ayçiçeği ekim alanlarını artırmadığını, ancak fark ödemeleriyle birlikte, özellikle mazot ve gübre desteklerinin ayçiçeğinde maliyeti düşürdüğünü ve üretici gelirinde önemli oranda artış sağladığını ortaya koymuştur. Bu aşamada, Türkiye'de ayçiçeği üretiminin artırılmasında üretim teknolojisi ve destekleme koşulları ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda özellikle ayçiçeği üretiminin sulu alanlarda yaygınlaştırılması, yüksek yağ oranı içeren çeşitlerin kullanımının teşvik edilmesi ve diğer birçok üründe olduğu gibi tohum girdisinin de destekleme kapsamına alınması Türkiye'de ayçiçeği üretiminin artmasına ivme kazandıracaktır. Diğer taraftan ise, uygulanan destekleme politikaları kapsamında, ayçiçeği üretimden birim alanda elde edilecek net gelirin münavebeye girdiği diğer ürünlerin net gelirine eşit düzeyde veya üzerinde tutulmasına önem gösterilmelidir.

Kaynaklar

- Açıl, A.F., 1976. Tarımsal Ürün Maliyetlerinin Hesaplanması ve Memleketimizde Tarımsal Ürün Maliyetlerindeki Gelişmeler. *A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları: 665, II. Baskı*, Ankara.
- Anderson, K. ve Hayami, Y., 1986. The Political Economy of Agricultural Protection. *Allen & Unwin*, London.
- Anonymous, 2001. Türkiye'de Bazı Bölgeler İçin Önemli Ürünlerde Girdi Kullanımı ve Üretim Maliyetleri, *Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayın No 64*, Ankara.
- Anonymous, 2009a. Ekonomik Göstergelerle Türkiye'de Tarım 2008. *Tarım ve Köyişleri Bakanlığı*

Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayınları No: 176, Ankara, s.41-102

- Anonymous, 2009b. Trakya Bölgesinde Tarımsal Ürünlerin Maliyetleri. *TKB, Kırklareli Atatürk Toprak ve Su Kaynakları Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Yatırım Yönetimi Bölümü*, Kırklareli, 4-5.
- Anonymous, 2010a. (<http://www.fao.org> (Aralık, 2010 'son güncelleme')).
- Anonymous, 2010b. Supply Balance Sheets for Crop Products. ([http://www.tuik.gov.tr/agriculture/ database](http://www.tuik.gov.tr/agriculture/) (Aralık, 2010 'son güncelleme')).
- Bale, M. ve Lutz, E., 1981. Price Distortions in Agriculture and Their Effects: An International Comparison *American Journal of Agricultural Economics*, 63(1): 8-22.
- Bayramoğlu, Z., Göktolga, Z.G. ve Gündüz, O., 2005. Tokat İli Zile İlçesinde yetiştirilen bazı önemli tarla ürünlerinde fiziki üretim girdileri ve maliyet analizleri. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 11(2): 101-109.
- Civan, A., 2010. Türkiye'de Tarımsal Destek Politikaları. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1): 127-146.
- Erdal, G. ve Erdal, H., 2008. Türkiye'de Tarımsal Desteklemeler Kapsamında Prim Sistemi Uygulamalarının Etkileri. *GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 25(1):41-51.
- Erkan, O. ve Çiçek, A., 1996. Tarım Ekonomisinde Araştırma ve Örneklem Yöntemleri, *GOP Ün., Ziraat Fak. Yay. No:12, D.N.S.N.: 6*, Tokat. s.45
- Erkuş, A., Bülbül, M., Kırıl, T., Açıl, A.F. ve Demirci, R., 1995. Tarım Ekonomisi. *A.Ü. Ziraat Fakültesi Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Yayınları No: 5*, Ankara.
- Erkuş, A. ve Demirci, R., 2007. Tarımsal İşletmecilik ve Planlama. *Ankara Ün. Ziraat Fak. Yay. 1435*, Ankara. s.31-39
- Green, S.B., Salkind, N.J. ve Akey, T.M., 2000. Using SPSS For Windows, Analyzing and Understanding Data, *Second Edition, Prentice-Hall, Inc., Upper Saddle River, New Jersey, USA*. pp.243-252
- Güneş, T., Kırıl, T., Arıkan, R., Bülbül, M., Çetin, B., Tatlıdil, F., Albayrak, N., Meshur, M. ve Çelen, H. 1988. Başlıca Tarım Ürünleri Maliyetleri Araştırma Projesi, *TMO Matbaası*, Ankara.
- Hennessy, A.D., 1998. The Production Effects of Agricultural Income Support Policies Under Uncertainty. *American Journal of Agricultural Economics*, 80:46-57.
- Henningsen, A., Kumbhakar, S. ve Lien, G., 2009. Econometric Analysis of the Effects of Subsidies on Farm Production in Case of Endogenous Input

- Quantities. *AAEA & ACCI Joint Annual Meeting, Milwaukee, Wisconsin, USA.*
- Keeny, R., 2009. Transfer Efficiency and Distributional Impacts of U.S. Farm Support: Evidence from a Macro-Micro Simulation. *American Journal of Agricultural Economics*, 91(5):1289-1295.
- Kıral, T. ve Kasnakoğlu, H., 1999. Tarımsal Ürünler İçin Maliyet Hesaplama Metodolojisi ve Veri Tabanı Rehberi. *TKB Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü. Yayın Tarihi: 1999- Stok No: 37, Ankara.*
- Kruger, A.O., Schiff, M. ve Valdes, A., 1988. Agricultural Incentives in Developing Countries. *World Bank Econ. Rev.* 2, pp.255-272.
- Koç, A., 2005. Yağlı Tohum Sektörünün (Tohum, Küspe ve Yağ) Durumu: Gümrük Tarife Oranlarının Düşürülmesi ve Pirim Desteklerinin Etkileri. *Bitkisel Yağ Sanayicileri Derneği, Hazar Reklam Mabaacılık, Yayın No:7, Ankara.* s.108
- Mayrand, K., Dionne, S.Paquin, M. ve Le Bell, I.P., 2003. The Economic and Environmental Impacts of Agricultural Subsidies: An Assessment of the 2002 US Farm Bill & Doha Round. *Unisféra International Centre.* Canada.
- Murphy, A.E. ve Artiushyn, O., 2010. Oilseeds and Products Annual. s.5. *Gain Report Number. UP1006.* FAS, USDA.
- Perin, R.K., Winkelman, D.L., Moscardi, E.R. ve Anderson, J.R., 1976. Agronomik Verilerden Ekonomik Analize Gidiş. *Yayın No:27..CMMYT. Aparato Postal 6-641, Mexico 6 D.F. Mexico.* s.70-73
- Pimentel, D. ve Patzek, T.W., 2005. Ethanol Production Using Corn, Switchgrass, and Wood; Biodiesel Production Using Soybean and Sunflower. *Natural Resources Research*, 14(1):65-76.
- Özçelik, A., Turan, A. ve Tanrıvermiş, H., 1998. Türkiye'de Tarımın Pazara Entegrasyonunda Sözleşmeli Tarım ve Bu Modelin Sürdürülebilir Kaynak Kullanımı ile Üretici Geliri Üzerine Etkileri. *Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayınları Yayın No: 14* Ankara.
- Özçelik, A. ve Fidan, H., 2003. Türkiye Ekonomisi Yönünden Ayçiçeğinin Önemi. Türkiye Birinci Yağlı Tohumlar, *Bitkisel Yağlar ve Teknolojileri Sempozyumu Bildirileri*, s.92-102, İstanbul.
- Semerci, A., 2006. Trakya'da Ayçiçeği Üreten Tarım İşletmelerinde Girdi Kullanımı ve Destekleme Politikalarının Etkinliğinin Araştırılması (TAGEM/TA/05/02/01/002). *TKB. Trakya Tar. Arş. Enst.*, Edirne. s.59
- Sencar, Ö., Gökmen, S., Yıldırım, A. ve Kandemir, N., 1991. Tarla Bitkileri Üretimi. *Cumhuriyet Ün. Ziraat Fak. Yay. No:11*, s. 206-215, Tokat.
- Střešleček, F., Zdeněk, R. ve Lososová, J., 2009. Comparison of Agricultural Subsidies in The Czech Republic and in The Selected States of the European Union. *Agric. Econ. – Czech* 55(11): 519-533.
- Şafak, A., 1981. Ayçiçeğinin yoğun olarak üretildiği Edirne, Bursa ve Tekirdağ illerinde işletme düzeyinde üretim maliyetleri ve üretim tekniğinin ekonomik yönden değerlendirilmesi ve pazarlaması üzerine araştırma. *TKB, TAGEM, Tarım Ekonomisi Araştırmaları ve Eğitimi Ülkesel Projesi. Uygulama Projesi Kod No: 7-059/060-1/2-342, Bahçe Kültürleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Yalova.* İstanbul.
- Şahinöz, A., Çağatay, S. ve Teoman, Ö., 2007. Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası Aracı Olarak Fark Ödeme Sistemi'nin Uygulanabilirliğinin Tartışılması ve Sistemin İktisadi Analizi. *Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayınları, Yayın No:155*, Ankara.
- TEAE, 2001. Türkiye'de bazı bölgeler için önemli ürünlerde girdi kullanımı ve üretim maliyeti. *TKB, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayınları. Proje Raporu 2001-14.* Ankara.
- Üstün, A., 2009. Tarım politikaları ve ayçiçeği. <http://www.tzyymb.org.tr/koseyazilari> (erişim tarihi: 09.03.2012)
- Yamane, T., 1967. *Eliminatory Sampling Theory*, Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, N. Jersey, USA.